

[0322] OER FRYSKE „DOKKUMERS" EN DEENSKE MOLBO-TELTSJES

De teltsjes, dy't de Friezen ornaris „Dokkumers" neame, binne to uzes, krekt as yn Hollân de Kamper „uien", fierstento min achtslein. Literatuerhistorici ha der winliken nea nei omsjoen en it wiene lju út in oar formidden, dy't der it earst omtinken foar fregen: útjower Kok yn 1936 mei syn boekje: *De Kamper uien ... import* en, yn Fryslân, dûmny Kalma, fan hwa't yn 1954 troch de Fryske Akadeemje de lytse stúdzje *De Grenaet en syn freonen* útjown waard. P.J. Meertens hat der koartlyn yn in boekbisprek yn *Volkskunde* al op wiisd, dat wylst bygelyks yn Dútsklân it koartswilige teltsje, de Schwank, út en troch bistudearre is, dat skift yn Nederlân, út hokfoar reden dan ek, aloan en alwei forwaerloazge wurdt. Yn dat stik komt Fryslân der net ienris sa min foarwei, wy ha alteast Kalma syn boekje, dêr't grif de measte Dokkumer teltsjes yn opnommen binne en dat net allinne de psychologyske eftergron fan dy teltsjes skôget, mar ek yngiet op de frage nei de âlderdom fan 'e Dokkumer oerlevering en it komôf fan sokke teltsjes. Sa net, in boek lykas de Denen bisitte yn *Molboernes vise Gerninger*, dat Arthur Christensen yn 1939 forskine liet, ha wy noch net en sille wy faeks ek nea net krije; foar dit artikel haw ik der gâns úthelle. Christensen koe mei syn wurk lykwols fierder bouwe op in tradysje, hwant yn Denemark hat foar de grappige teltsjes, dy't wy as Dokkumers kenne en dy't hwat Kampen oanbilanget Kamper „uien" hjitte, altyd mear bilangstelling west as yn ús kontreien. Dat kin towille genôch bliken dwaen, as wy de skiednis fan dy Molbo-stoarjes ris neigean.

Hearre wy yn Fryslân - ik haw nou fansels Westerlauwersk Fryslân op it each - foar it earst yn it begjin fan de 19de ieu fan „Dokkumers", yn Denemark wie al koart nei 1770 in bondeltsje mei *Molbohistorier* útkomd, dêr't fuort al de namme fan in yntellektueel oan forboun wie. De útjower wie nammentlik in medikus, in dokter Mangor. Hy is de geastlike heit fan it boekje, dat nei alle gedachten trettjin *Molbohistorier* bifette; in broer fan sines, dy't printer-útjower wie, hat se foar 't neist opskreaun. Nijsgjirrich is nou dat yn de folgjende jierren dat boekje forskate printingen bilibbe hat en stadichoan útdije soe, it moat der by de lêzers dus goed ynfallen wêze. Mar ek wittenskiplju fan bitsjutting hawwe har foar sokke simpele teltsjes net to heech achte; oan de yn 1827 útkommen printinge, doe al sahwat de tsiende, is bygelyks de namme forboun fan de greate Rasmus Rask, dy't der syn nije stavering en Latynske letters yn tapaste. Sa'n fiif en tritich jier letter, yn 1862, wie it wer in leard man fan oansjen, to witten de oriëntalist Fausböll (1821-1908), dy't in útjefte fan dy teltsjes forsoarge. Hja hawwe sadwaende wjerklank foun en net allinne by it ûnbikende lêzersfolk. Al koart nei it forskinen fan de trêdde printinge yn 1793 - de earste is forsille en net wer foar 't ljocht kommen, de twadde is fan 1780 - waard it boekje bisprutsen yn it wittenskiplike tydskrift *Iris og Hebe*. Dêryn waard doe al in kwesje oanroerd, dy't yn Nederlân earst yn 1936, yn Koks brosjuere, op it aljemint brocht is, nammentlik de frage nei de forhâlding fan dy teltsjes ta it *Lalebuch*, in wurk, dat yn 1597 to Frankfurt am Main foar it earst it ljocht seach en dat forskate Molbo-motiven yn in great ramtforhael ûnderbringt. De bi-

sprekker fan Mangor syn boekje, Rasmus Nyerup, biwearde, yn 1796 dus al, krekt itselde as hwat Kok yn 1936 fan de Kamper stikjes úthâlde soe: it soe hielendal of suver hielendal út it *Lalebuch* fuortkommen wêze. Oer Kok syn stelling is doe wakker redendield en dy wurdstriid gong noch jierren lang troch, mar yn Denemark waard dy frage op 'e sté ôfdien: Mangor réagearre nammentlik fuort op dat bitinken en ûntstried Nyerup de oantiging fûl. Syn teltsjes, syn *Molbohistorier*, sei er, wiene út 'e folksmûle optekene.

Ek nei Fausböll hawwe jit forskate skriuwers oer de Molbo-teltsjes gear west. Sa hat Evald Tang Kristensen yn 1892 en 1903 in mânske samling yn 't ljocht jown, dêr't it ynternasjonale aspekt tige syn gerak yn krige, mar nimmen hat it sa wiidweidich en yngeand dien as Arthur Christensen (1875-1945). Dy tige warbere en learde skriuwer, dy't krektlyk as Fausböll yn it earstoan ek oriëntalist wie en binammen oer Perzyske ûnderwerpen gâns publisearre hat, liet yn 1939 in monografy forskine, titele *Molboernes vise Gerninger*. Neitiid hat er noch in boekje skreaun oer *Dumme Folk, Danske Skæmteaeventyr Internasjonal Belysning*, dêr't er tige wiidweidich de boarnen yn neigong fan guon fan de teltsjes, dy't ús dwaende hâlde. Ik soe net sizze kinne, hoe't Christensen, dy't yn 1917 nei de dea fan Axel Olrik om it professorat yn 'e folkskunde oan 'e Universiteit fan Keappenhaven stike hat, oan dat ûnderwerp kommen is, mar it soe skoan wêze kinne, dat er by syn stúdzje fan Easterske literatueren ek sokke teltsjes, de romte sels fan sokke teltsjes, tsjinkaem, dat er op nijsgjirrige oerienkomsten staet is en de yn Denemark omgeande teltsjes doe mei oare eagen bigoun to bisjen. Lei yn Syrië, noardlik fan Damascus, net it plakje Homs, âldtiids Emessa, en leine de ynwenners dêrfan net op 'e namme fan bjustere dom to wêzen, like dom as de boeren fan it healeilân Mols by Århus? Ien fan de fragen, dêr't er fansels niget oan hawwe moast, wie de âlderdom fan de Deenske teltsjes, de âlderdom fan de tradysje dy't de lju fan Mols deselde rolle spylje lit as de Dokkumer boargers to uzes. Syn konklúzjes dat oangeande binne ek foar ús en foar it Eastnederlânske Kampen fan bilang. It die him bliken, dat de Molbo-tradysje oant yn de 17de ieu tobekskoud wurde koe en yn dyselde ieu wol Lindemans - tsjin Kok yn - ek de Kamper tradysje bigjinne litte. Oars as yn Kampen en Dokkum it gefal is, merkbite wy lykwols yn Denemark in soarte fan spésialisaesje. De earste *Molbohistorier* wurde net fan Mols yn 't bisûnder, mar fan it barbaerske Jutlân yn 't algemien forhelle en earst yn 'e rin fan de jierren wurdt de earne Molbo de bear. De twa teltsjes: *Flæsket i Kilden* en *Jærngryden*, dy't yn Mangor syn bondeltsje fan Mols meidield wurde, binne yn 1638 troch de studint Sören Kock yn in taspraek op 'e namme fan de Jutten yn 't algemien set.

Sa't ik al sein haw, hat Christensen yn syn samling de Deenske Molbo-teltsjes tige yngeand bisjoen. Nei't er earst gâns útlânske parallellen opjown hat en op psychologyske en soasiologyske eftergrounen yngien is, lit er sjen dat de faek âlde teltsjes fan domme lju en har healwize fiten soms om ien figuer gearlûke, lykas yn Dútsklân om in Klaus Narr, yn Turkije om in Hodscha Nasreddin, yn Spanje om in Juan Tonto; dan wer binne se forboun mei in hiele groep, de fortsjinwurdigers fan ien of oar birop bygelyks; bytiden forbine se har ek oan in gea of lân (Galicia, Wales, Ierlân ensfh.), en yn oare gefallen oan in stêd of doarp. Ut alderhanne lannen soene grif foarbylden by de rûs fan dat lêste

forskynsel oanhelle wurde kinne, al is it net oeral like klear en dúdlik en al liket it yn in lân as Spanje net sa faken foar to kommen. Nei syn ynlieding jowt Christensen in romme kar fan mear as 90 Molbo-teltsjes, iverich út literaire en folkskundige boarnen gearswile. Hy kaem dêrby foar itselde probleem to stean dêr't de ûndersiker yn Fryslân op stuitet: Hwat is nou winliken in "Molbohistorie"? Yn 'e literatuer wurdt safolle oer Mols forhelle en datselde kinne wy ek fan Dokkum sizze. Yn de *Rimen en Teltsjes* steane forskate stikjes oer Dokkum, mar hwat is eins in Dokkumer? Christensen smyt dy frage ek op en it docht dan fuort bliken, dat de mieningen dat oangeande noch al hwat útinoar rinne; in teltsje, dat tige liket op "de gave is to great" yn *De Jonkerboer*, dat Kalma foar in Dokkumer hâldt, woe Christensen net yn syn samling opnimme. Oan de oare kant moat men hjir en dêr dochs ek wol fraechtekens sette by de teltsjes, dy't er al opnommen hat. Syn teltsje nû. 92 bygelyks: *Det stod ikke paa Sedlen*, it ek yn Fryslân, ús Fryslân, foarkommende teltsje fan de frou, dy't fan har man allinne dy dingen dwaen mei en moat, dy't er op in listke set hat en, as er ris yn 't wetter falt, earst nei hûs wol om dat listke nei to sjen, soe ik mei Stith Thompson grif net as "noodle story" opfetsje en sa binne der wol mear foarbylden to neamen.

In fiks part fan 'e stúdzje fan Arthur Christensen, in stúdzje sa't ik dy ek foar ús Fryske Dokkumers winskje soe, is wijd oan in yngeand boarne-ûndersiik, dat bisletten wurdt mei in yndieling neffens it geografyske komôf fan de Deenske Molbo-teltsjes. Wy komme dêr letter noch op del.

Kalma syn boekje kin mei Christensen syn wurk yn safier forlike wurde dat it, al hoe bihindich, dochs ek in monografy is oer in skift pleatslike "numskull stories". Untstien út in rige folksaerdige lêzingen en skreaun troch in net-spécialist, is it fansels minder dreech, mar it hat tige syn fortsjinsten; binammen psychologysk is it goed trochtocht en it is in nijsgjirrige oanrin ta fierdere stúdzje. Al is it boekje net krekt yn tiidsrige opset, wy krije yn alle gefallen in goed oersjoch oer de Fryske Dokkumers fan it begjin fan de 19de ieu ôf, as se foar it earst opdûke yn it Sprekwurdehânskrift fan Paulus Scheltema, oant 1952, doe't de folklorist Dam Jaarsma in rige fan tsien Dokkumers, dy't er út de folksmûle optekene hie, yn *It Heitelân* publisearre. Kalma wiist dêr ûnder oaren op, dat de Dokkumer tradysje grif net fan de Halbertsma's útfoun is, sa't guon wol miend hawwe, mar dat hja allinne - en mei talint - fierder bouden op hwat al bistie, in Abderityske tradysje, dy't al yn de 17de ieu begûn is. It hichtepunt fan syn skôging oer it komôf fan 'e Dokkumer teltsjes fynt men op side 49 fan syn boekje, dêr't er it neikommende seit: „Ik leau, dat wy it sa sjen moatte: Dokkum wie al yn 'e 17de ieu en letter noch mear in tankber spot-objekt. Dat hie it him foar in part sels oandien. De forhalen fan it skiere forline fan it âlde Dokkum waerden drok lêzen en om't de fantasij, it stallen safolle greater wie as noutydlings kaem út it iene it oare fuort. De mûsfangende moksel en de basiliscus - by Schotanus en Winsemius - waerden forboun mei forhalen út it *Lalebuch* en oare Schwankbücher, mei forhalen út Müllenhoffs Sêgeboek en de fortelkunst fan de Halbertsma's die it oare. En doe't de Dokkumers fan har ôfbieten gie men oan it sneupen en kamen alle Schildbüchergeschichten oan bar en ûntstie linkenoan it hiele repertoire ad majorem gloriam fan Dokkum".

Dy theory oer it ûntstean fan de Dokkumers, dy't har, tusken heakjes, dus winliken allinne út Dútske boarnen ôfliede wol, ôfsjoen dan fan mûglik oarspronklike forhalen, hat it nut fan eltse theory. Hja lokket út ta bifêstiging of tsjinspraek, is in útnoeging ta fierdere stúdzje. Persoanlik leau ik bygelyks net, dat it yn 1845 útkommen sêgeboek fan Müllenhoff: *Sagen, Märchen und Lieder der Herzogtümer Schleswig-Holstein und Lauenburg* as boarne foar de Fryske Dokkumers yn 'e bineaming komt en likemin leau ik oan in sneuperij, dy't „alle” *Schildbürgergeschichten* oan bar komme lit om njonkelytsen it hiele Dokkumer repertoire op to bouwen. It tal *Schildbürgerereien* is ommers moai great - allinne yn it *Lalebuch*, dat ik der ris foar neigien haw, komme grif in 30, 35 Molbo-motiven foar en hja binne grif net allegear of sels mar foar in great part opnommen yn it lytse Fryske repertoire. Ek leau ik net dat Kalma genôch biwizen bybrocht hat foar in al fan de 17de ieu datearjende Abderityske tradysje; al hoecht sa'n âlderdom fansels ek net by foarrie ôfwiisd to wurden, tink bygelyks oan it Ingelske plakje Gotham, dat al djip yn 'e midsieuwen in oarde fan „fools” wie, of oan it Eastnederlânske Kampen, dat faeks al yn 16de ieu as sadanich bikend stie.

Forlykje wy nou jitrisk de sitewaasje yn Denemark mei dy yn Fryslân, dan moat sein wurde, dat de bilangstelling, ek de wittenskiplike, foar de nasjonale noodle stories dêrre helte greater west hat as by ús. Fryslân réagearre net folle oars as Hollân, dêr't de tolve Kamper stikjes fan Fels yn 1852, mei trije útwreide, jitrisk printe waerden, mar yn de 19de ieu, sa goed ik wit, net wêr útkamen.

Om mei de stúdzje fan de Dokkumers in bytsje fierder to kommen kin men se forlykje mei de forhalen, dy't yn oare Abdera's foarkomme, mei de teltsjes om Gotham yn Nottinghamshire, mei dy dêr't yn Oldenburg de namme fan Hauwiek oan forboun is, mei dy om Kampen ensfh. Ik haw se om ris in bigjin to meitsjen nêst de Deenske set, meast omdat wy dy yn in treflike útjefte ta ús foldwaen hawwe. Dêrby falle dan alderearst in pear elemintaire dingen op. Yn it foarste plak is it fuort dúdlik, dat it Deenske Molbo-teltsje-repertoire helte greater is as it Fryske; yn Christensens blomlêzing bislacht it al mear as 90 teltsjes, wylst it tal oant nou ta registrearre Dokkumers - en al barre der ek nou noch wol healwize dingen, der sille wol net folle mear bykomme, tink - net heger is as sa'n 15 oant 20. Men moat der lykwols rekken mei hâlde, dat it tal yn it foarige greater west hawwe kin en dat der yn Denemark iveriger samle is as by ús. Fierder docht daliks bliken dat it Deenske repertoire frijhwat jonge stikjes bifettet, teltsjes, der't sokke nijmoadrige dingen as postkantoaren, de telegraef, stomboaten, lúsjeferers yn foarkomme en dy't dus ûnmûglik âld wêze kinne. Dat literaire skift hat sa't it liket yn Denemark tige wreide en is yn Fryslân al gau yn 't neigean rekke.

Bisjogge wy se stik foar stik, dan wurde wy yn it trêdde plak al gau gewaer dat beide lannen net in soad teltsjes mien hawwe, mar der binne doch guods en dy woe ik hjirûnder yn 't koart effen bihannelje. It soe wêze kinne, dat wy op nijsgjirrige dingen staetten. Under dy teltsjes freget foarst Christensens nûmer 11 ús omtinken, it teltsje dat wy forlykje moatte mei in anekdoate dy't yn it *Feartflagjen* fan Eeltsje Halbertsma bifrissele sit. Gabe Skroar komt yn in herberchje en treft dêr in Dokkumer, dy't in glês bier hastich útdrinkt, dêrby in

libbene mûs kokhalzjend meinimt en dan deabidaerd seit dat er him forslokt hat yn in hopbledtsje. De Dokkumer brouwers suveren har bier bidroefde min! Yn Denemark fine wy yn 'e groun itselde teltsje: ek dêr is praet fan in hastige drinker yn in herberge, dy't lykwols gjin mûs, mar in hearing trochslokt, dy't ien fan syn maten yn syn glês moffele hat. Ek yn it Deenske teltsje *Øllet og Humleknoppen* mient de drinker lykwols, dat in hopbledtsje of -knop him dwêrs sitten hat.

Dy oerienkomst, dêr't by myn witten noch nea op wiisd is, ropt de frage nei in forklearring op. Ik leau, dat wy hjir dochs mei itselde forhael to krijen hawwe, en dat hjir gjin gefal fan polygenese foar ús leit. It kin bêst wêze, dat dy anekdoate fan de stjelpige drinker út ien of oar kluchtboek komt, mar oars as yn Denemark en Fryslân haw ik him net fine kinnen. Folle wol dat fansels net sizze, ik haw ommers lang net alles ûnder 'e eagen hawn hwat op it mêd fan de anekdoateliteratuer yn it forline allegearre forskynd is; mear seit it lykwols, dat ek Christensen gjin parallellen jowt. Hy is ommers by útstek trochkrûpt yn dat genre. Yn forbân mei it literaire forkear tusken Denemark en Fryslân yn de foarige ieu tink ik jit oan in oare forklearring. It stikje *Øllet og Humleknoppen* dat al yn de forlern giene foarste printinge fan Mangor syn samling stien hawwe moat, stiet ommers ek yn de útjefte 1827 fan de *Molbohistorier*, dêr't de namme fan Rasmus Rask mei anneks is, en wy witte dat Rask yn forbining stie mei Joast Halbertsma. Sa soe it teltsje Fryslân dus ek birikt hawwe kinne, mar dat is fansels oars net as in ûnderstelling, in biwiis is op dat stik fan saken net to jaen. Christensen mient dat it earne yn de Skandinaefsk-Baltysk-Finske romte ûntstien is; in neijer plak kin er net opjaen. Ek omdat it net yn de type-yndeks fan Antti Aarne en Stith Thompson foarkomt soe men tonearsten sizze dat it hjir om in seldsum teltsje giet.

In twadde teltsje dat Denemark en Fryslân mien hawwe is it bikende stikje fan de man dy't mei in dwêrse balke troch in poarte of doar wol. Dêr kin fansels gjin praet wêze fan in ûntliening Denemark-Fryslân of oarsom, hwant it is wiid forspræet en al tige âld: Denemark en Fryslân beide hawwe it grif út it Suden krige, mar yn Fryslân komt it yn de klassykste foarm foar. Dêryn jowt in fûgeltsje it foarbyld, troch mei in strieke yn 't lang troch de poarte to fleanen, wylst yn Denemark it teltsje boud is op in wurdboarterij, dat wy hawwe derre mei in ôfwikende nasjonale fariant to krijen.

Ek it folgjende teltsje, dat Denemark en Fryslân mien hawwe, is âld en hat in ynternasjonael karakter, ek dat is om utens wei kommen. Christensen neamt yn dit forbân it *Lalebuch*, in namme dy't wy al faker tsjinkommen binne. Nei syn bitinken is it dêrfan ôflaet, net rjochtstreeks lykwols, mar neffens in út Dútsklân trochkrongen mounlinge tradysje. Hy is hwat dy kwesje oanbilanget dus kreker as Kalma, dy't him oer de relaesje tusken de Fryske Dokkumers en it *Lalebuch* hwat al to rûchwei útlit. Ek dit teltsje : *Den mörke Stue* (yn Fryslân : Hja droegen it ljocht yn de tsjerke) liket yn Denemark mear "nasjonalisearre" to wêzen as by ús: is it tsjustere riedhús fan it *Lalebuch* yn Fryslân in tsjerke wurden, yn Denemark is it in klinte, de klinte fan Harboøre Jens, dy't gjin brânje hie en dêrom syn finsters mar tichtspikere, dat er yn it tsjuster kaem to sitten. It teltsje liket binammen yn Finlân en Sweden opgong makke to hawwen; neffens Aarne en Thompson har yndeks is it yn Finlân 57, yn Sweden 39 kear optekene;

yn oare lannen is it sa faken net op skrift brocht. Hwat Fryslân oanbilanget soene wy gjin reden hawwe om in oare oarsprong oan to nimmen as Christensen foar de Deenske fariant oanjoech, as it teltsje net pas yn 1952 fêstlein wie en njoggentich jier dêrfoar yn *Iduna* net in oersetting forskynd wie fan Gustav Schwab yn 1835 útjowne modernisearing fan it “Schildbürgerbuch”, dêr't it yn foarkomt. By einsluten soe dit fansels ek in ôflieding út it Lalebuch bitsjutte - it *Lalebuch* en *Die Schildbürger* hingje ommers op 'en nausten meiinoar gear -, mar net op 'e wize, dy't Christensen foar eagen hie.

Hawwe wy oant nou ta gjin reden hawn om Christensen tsjin to fallen, it wurdt oars as wy it folgjende teltsje bisjogge, to witten dy syn nûmer 79: *Kirken flyttes*, dat er ûntliend hat oan Ohrt syn blomlêzing *Udvalgte sønderjyske Folkesagn*. It teltsje spilet op Römö, dêr't de Noardlanners mei de Súdanners deilis rekken, hwat der op útroun, dat de tsjerke in eintsje nei it Noarden forskoud wurde moast. Hja lizze dêr dan as mark de reade mûtse fan de mounder del en begjinne oan 'e súdkant to skouwen, oant de dûmny har taropt, dat it genôch is, hwant se hawwe de tsjerke al oer de mûtse hinne skoud. Likernôch itselde teltsje, dêr't Hansen yn syn *Sagen und Erzählungen der Sylter Friesen* in hwat oare lêzing fan jowt mei as haedfiguer de skarlún Pua Modders, is yn 1952 troch Dam Jaarsma yn de Wâlden optekene.

It is tige nijsgjirrich, dat Arthur Christensen it niisneamde teltsje en in twadden ien: *Osten i Vandet*, yn it lêst fan syn boek, dêr't er syn materiael neffens geografyske oarsprong bisiket yn to dielen, fan Frysk komôf neamt. Hansen praet ommers al fan in algemien forhelle sêge en it teltsje komt yndie rounom yn Jerope foar, bihalven yn East-Jerope. Der is tinkt my gjin inkelde reden om oan to nimmen, dat dit teltsje fan Frysk, of sa't wy Christensen syn útdrukking fansels opfetsje moatte, fan Noardfrysk komôf wêze soe. Yn 'e 19de en 20ste ieu is it fan folkskundigen withoefaek optekene en yn literaire boarnen sil it ek grif hjir en dêr to finen wêze. Ut de wide forsprieding kin men, tinkt my, al opmeitsje dat it in âld forhael wêze moat en dy miening wurdt bifêstige as wy yn de fabels en Schwänke fan de Neurenberger Hans Sachs in rymstik lêze dat tige ticht by it teltsje fan de forskoude tsjerke stiet en dat der tonearsten as de oerfoarm fan biskôge wurde kin. It is to finen yn de útjefte fan Goetze-Drescher, diel V, nûmer 672:

Ainsmals clagt die gancz dorffgemain
 Die kirch wer in zw enge;
 Der pfarer fordert pauern zam,
 Sprach: „Zeucht all ab die kittel
 Vnd legt sie vmb die kirchen num
 Hert an die mawer strenge!
 Kumpt darnach rein! helft schieben mir!"
 Das detten sie an mitel.
 Der pfarrer die kirchen zw spert.
 Nach dem die pauern schoben
 In wendig die kirch mawer hert
 Miten, vnden und oben.
 Die weil die kittel in pfarhoff

Die kellerin hin trüege.
 Der pfarer sprach: Hört auf, es ist genuege.
 Die kirch icz gar vil weitter ist;
 Wan iczund die kirchenmawern
 Auf ewren alten kiteln stet
 Spreiczt auf das maul den pauern

(Anno salutis 1550, am 21 tag Jünii).

It forskeel mei it Deenske en Fryske forhael is, dat op Römö en to Dokkum de tsjerke forskoud wurdt, mar fierders is it suver gelyk: by beide fine wy it brûken fan kleanspullen as mark en it weitaken dêrfan troch in liepe dogeneat, op Römö Paul Modders, by Hans Sachs de pastoar. Hans Sachs sette boppe de rymlerij, dêr't de niis oanhelle rigels in brokstik fan binne: *Drey stück vom pfaffen vom Kalenberg* en it fyt komt dus op rekken fan de pastoar fan Kalemberg, yn de Dútske skriftekennisse bikend troch in kluchtboek, dat om 1400 hinne troch in Philipp Frankfurter fan syn grappen gearstald is. Dy biis moat likernôch om 1340 hinne libbe hawwe, earne by Wenen om, yn it Eastenrykske lân en, neffens guon alteast, hat er Wiegand von Theben hjitten. It Schwankboek fan Frankfurter hjit: *Die geschicht des pfarrers von Kalenberg*, it waerd forskate kearen yn it Platdútsk, Nederlânsk en Ingelsk oerset en yn it begjin fan de foarige ieu troch Von der Hagen en letter troch Bobertag op 'e nij útjown. Nijsgjirrich is grif, dat de beide útjowers fan Sachs syn Schwänke en fabels de boarne fan twa fan de niisneamde Drey Stück yn Frankfurters kluchtboek weromfine, mar krekt it stikje fan de "oprutsen tsjerke" is der net by. It is dus in forhael, dat blykber yn 'e mounlinge tradysje oer pastoar von Theben forhelle waerd, mar net yn 'e kluchtsamling torjochte kommen is. Oan 'e oare kant is it ek net ûnmûglik, dat Sachs, dy't alderhanne skriuwers plondere, foar dat teltsje dochs ek in skriftlike boarne brûkt hat.

Moasten wy hwat it boppesteande teltsje oanbilanget fan Christensen ôfwike, itselde is it gefal mei in twadde stik, dêr't de Deen in Fryske oarsprong foar oannimt, to witten *Osten i Vandet*, de tsiis yn it wetter, dat net yn Westerlauwersk Fryslân foarkomt mar dochs wol oanhelle wurde moat. Ek yn dat teltsje spilet Pua Modders wer in rol: it giet om in skip mei tsiis, dat by ien fan de Vesterhavsöerne strânne. As de tyngje dêrfan it eilân Fanö birikt, stjûre de lju dêre in boat om de tsiis op to fiskjen, mar as hja op Sylt oankomme, seit Pua Modders har, dat de boel al burgen is. Der wie noch mar ien tsiis oer ... en doe wiisde er harren op it spegelbyld fan 'e moanne yn it wetter. Hja roeiden der gau hinne, mar de tsiis ha se nea to pakken krige ...

Ek dat teltsje, seit Christensen, is fan Frysk komôf, mar dat bigryp ik wier net goed. Dúdlikernôch heart dat teltsje ommers ta it type dat yn Aarne en Thompson harren yn deks it nûmer 1336 hat en *Diving for cheese* hjit. „Man sees moon reflected in water and thinking it is a cheese dives for it". Dat type is nei bisibbe oan Aarne-Thompson nûmer 34, mar dêr is it in dier, in wolf, dy't nei de tsiis dûkt. Binammen type 34 is wiid forspraet, mar ek 1336, dêr't it Sylter teltsje ta heart, wurdt yn gâns oare lannen oantroffen, yn Flaenderen, yn Frankryk, yn Hongarije, yn Grikelân, ja sels yn India, by de Noardamerikaanske

Yndianen en by de Súdafrikaenske Sûlû's is it foun en ik leau net dat sa'n forsprieding Christensen syn opfetting stipet.

Der bliuwt ús nou jitte ien teltsje oer, dat Christensen net yn syn blomlêzing set hat, mar dat al yn in oare bondel stiet, nammentlik yn de kolleksje *Molbohistorier*, dy't Tang Kristensen doetiids útjown hat en dêr't it earste diel fan yn 1892 útkaem, wylst it twadde yn 1903 it ljocht seach. It is, tinkt my, bisibbe oan in anekdoate, dy't wy yn de *Rimen en Teltsjes* fine en dy't wy hjirom al gjin Dokkumer neame kinne, om't de namme Dokkum der hielendal net yn foarkomt. Christensen hat it fansels op theoretyske grounen ôfkard en ik leau dat wy him dêr gelyk yn jaen moatte, hwant it stik hat minder mei dommens as mei drankslijens to meitsjen en Aarne-Thompson, dy't it al registrearret, hat it net yn syn skift "numskull stories" opnommen. It teltsje dat Joast Halbertsma yn de *Skearwinkel fan Joutebaes* in plak jown hat is, safier't ik it bisjen kin, moai seldsum; neffens Aarne-Thompson soe it allinne yn Rûmenië en Slovenië foarkomme, mar faeks kinne wy better sizze, dat it allinne yn Rûmenië en Slovenië opskreaun is. It falt ûnder nûmer 1447 A : *Selling wine to each other. The married couple clever in business. Sell each other gradually the wine they have bought at the bargain.* Yn Denemark, bigryp ik, hwant ik haw it teltsje net ûnder 'e eagen hawn, fine wy it yn in hwat oare foarm: dêr is praet fan in frou, dy't ûnthjitten hat om gjin sterke drank to brûken, bihalven by in hannelsoerienkomst. En dêrom forkeapet hja x kear op in dei har ezel en keapet it bist ek like folle kearen werom. Dat teltsje, dêr't de Fryske lêzing in jongere foarm fan liket to wêzen, is al âld. It komt yn Pauli's *Schimpf und Ernst* foar, mar ek al gâns earder, nammentlik yn de *Scala Celi* fan Johannes Gobii Junior, dy't fan 1483 datearret, en noch wer in pear ieuwen tobek by Jacques de Vitry, de biskop fan Akkon, dy't yn 1240 forstoarn is. As wy bitinke dat it teltsje nou noch by de Arabieren libbet, en wy oannimme dat hja it net út it Westen wei hawwe, dan meije wy it tonearsten mûlk as in forhael biskôgje, dat út it Easten ynfierd is en oer forskate eksimpel- en anekdoatesamlingen èn Hans Sachs, dy't it yn 1551 en 1562 birymke hat, yn 'e mounlinge tradysje torjochtekommen is. Nou is it hjir en dêr noch as folksforhael bikend, net allinne yn Denemark, mar ek yn Dútsklân - Merkens hat it ek yn syn *Was sich das Volk erzählt* - en yn in hwat foroare foarm yn Fryslân, Rûmenië en Slovenië, às tominsten Dr. Joast in folksforhael yn syn *Skearwinkel* forarbeide hat.

Dêr woe ik it tonearsten mar by litte op hope dat de Fryske Dokkumers tonei hwat mear it omtinken krije, dat hja dochs wol fortsjinje. Ik siz jitris, hwat ik oan it begjin fan dit artikel sein haw: yn it bûtenlân binne dizze teltsjes, dy pleatslike noodle stories, mear bistudearre as to uzes. Yn Ingelân bygelyks hat W.A. Clouston al yn 1886 in stúdzje oer sokke teltsjes útjown, dy't ik spitigernôch net ynsjoen haw, omdat ik him hjir net bisette koe. Kalma syn boekje, dat binammen ek psychologysk treflike opmerkingen hat, is in bêste ynset, mar der is mear fan dy teltsjes to sizzen as hy yn syn bihindich bistek jaen koe en syn opfettingen moatte noch ris goed hifke wurde. Yn alle gefallen komt him de eare ta yn Fryslân in begjin makke to hawwen mei de stúdzje fan in nijsgjirrich skift forhalen, dat al in lange tradysje efter him hat.

G.N. Visser